

اسکن شد
تاریخ
اپراتور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

صفحه ۱۴۹ ای ۵ و ۶ و ۷ و ۸

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات عرب

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات عرب

موضوع:

بررسی زندگی ادبی سید جعفر حلی شاعر شیعی عرب

استاد راهنما:

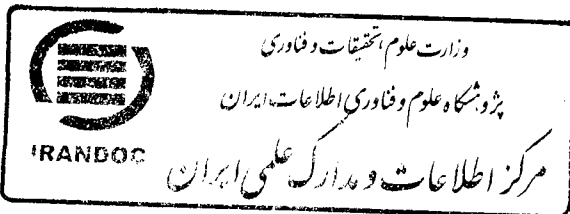
دکتر محمدابراهیم خلیفه شوشتری

استاد مشاور:

دکتر سید محمدرضا خضری

دانشجو:

لطفعلی اسکندری

تابستان ۱۳۸۹

۱۴۹۵۶۵

۱۳۸۹/۸/۱۹

سکه تسک
با سلام
از لطف عالی اسکندری
در تاریخ ۲۳/۶/۸۹
از رساله خود با نمره
۱۷ هجده درجه عالی
زخاع عمور متشکر
خلیفه شوشتری

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

که دعای خیرشان همیشه بدرقه راهم است.

و تقدیم به همسر فداکارم

که با بردباری و همراهی صمیمانه خود،

آرامش خاطر و فراغ بال لازم

برای انجام این تحقیق را به وجود آورد.

تشکر:

از همه اساتید گروه زبان و ادبیات عرب دانشکده بویژه جناب آقای دکتر بهاری - مدیریت گروه - جناب آقای دکتر شوشتری - استاد راهنمای اینجانب - جناب آقای دکتر خضری - استادمشاور اینجانب - جناب آقای دکتر فیض الله زاده، جناب آقای دکتر رسولی، جناب آقای دکتر رضایی که کمک شایانی برای بنده در جهت هر چه بهتر شدن و مفید بودن این تحقیق کرده اند تشکر نموده و برای همه آنها آرزوی موفقیت روز افزون میکنم .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
	مقدمه ۲
۲	اهمیت موضوع
۳	اهداف تحقیق
۳	پیشینه تحقیق
۳	ساختار تحقیق
	فصل اول : بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی و ادبی- فرهنگی دوران زندگی شاعر
۷	اوضاع سیاسی عراق
۹	اوضاع اجتماعی عراق
۱۲	اوضاع ادبی- فرهنگی عراق
۱۴	نجف و جایگاه ادبی آن
	فصل دوم : شیعه و شعر شیعی
۲۴	معنای لغوی و اصطلاحی شیعه
۲۵	تاریخ پیدایش شیعه
۲۷	فرقه های شیعه
۳۲	شعر شیعی

۳۴

عاشورا اسطوره شعر شیعی

فصل سوم : سید جعفر حلی

۳۸

زندگی شاعر

۳۹

جایگاه علمی

۴۰

جایگاه ادبی (شعر و ادب) شاعر

۴۰

اساتید

۴۱

صفات و اخلاق

۴۴

وفات

۴۵

شعر و ادب (نظم و نثر ادبی)

فصل چهارم : مهمترین اغراض شعری سید جعفر حلی

۴۸

مهمترین اغراض شعری سید جعفر

۴۸

مدح

۵۴

رثاء

۶۲

اشعار دوستانه (اخوانیات)

فصل پنجم : قوالب شعری

۶۸

قالب عمودی

۶۸

قالب تخمیس

۷۴

قالب تشطیر

۷۶

قالب تشجير

فصل ششم : بررسى ادبى و ترجمه دو قصيده معروف شاعر

۷۹

قصيده "يا قمر التّم..." در مدح امام عصر (عج)

۸۳

قصيده "وجه الصباح..." در رثاى حضرت ابوالفضل (ع)

۹۲

نتيجه

۹۳

خلاصة الرسالة باللغة العربية

۱۰۵

فهرست منابع و مراجع

۱۰۸

فهرست آيات

۱۰۹

فهرست احاديث

۱۱۰

فهرست ابيات

۱۱۴

فهرست اعلام

۱۱۵

فهرست اماكن

كان السيد جعفر الحلي عالماً فاضلاً ومن فحول الشعرا والأدباء في عصره. هو كان استاذاً في علم الأصول ، المنطق ، العروض واللغة وكان يعتني بالمعاني والبيان كثيراً.

السيد جعفر الحلي كان من الشعرا الشيعيين الذي يجيد في قرص الأشعار التي تعلو سهولاً و انسجاماً حيث تغلب اشتهاره الأدبي على مكانته العلمية. كان السيد جعفر الحلي من قوائم النهضة الأدبية في أوائل قرن العشرين من ميلاد. وهو كان من أبرز الشعراء طوال نصف قرن في العراق في الزمن الذي كان يعيش كثير من النوابع فيه. الأوضاع السياسية والاجتماعية والأدبية للعراق في عصر الشاعر كانت من المواضيع التي تفتش في هذه الرسالة. السيد جعفر كان شاعراً شيعياً لهذا يختص فصل من الرسالة إلى موضوع الشيعة ثم تفتش حياة الشاعر منذ ولادته حتى وفاته مع أغراضه الشعرية المختلفة وأيضاً يوتى بنماذج من أشعاره مع ترجمتها بالفارسية.

كانت القصيدتان المعروفتان في مدح إمام العصر (عج) وفي رثاء أبي الفضل عليه السلام من افضل و أبرز أشعاره التي حفظها عشاق الشعر والأدب عن أهل البيت عليهم السلام في صدورهم وتتفحص هاتان القصيدتان من المناظر المختلفة مع ترجمتهما بالفارسية في هذه الرسالة.

چکیده

سید جعفر حلی عالمی فاضل، باتقوا، زاهد و از بزرگان شعر و ادب در زمان خویش بود. در علم اصول و منطق و عروض و لغت استاد بود و به معانی و بیان توجه بسیار داشت. سید جعفر از شاعران عرب زبان شیعی بود که بسیار نیکو شعر می سرود و شعرش از نظر روانی و انسجام در سطح بالایی قرار داشت تا جائیکه از لحاظ ادبی به مرتبه ای رسید که شهرت ادبی اش بر جایگاه علمی اش غلبه داشت. سید جعفر از مهمترین ارکان نهضت ادبی در اوایل قرن بیستم میلادی بود و در طول نیم قرن یکی از برجسته ترین شاعران عراق بود، آن هم دوره ای که اینگونه نوابغ در عراق بسیار بودند. در این تحقیق اوضاع سیاسی و اجتماعی و ادبی عراق در دوران زندگی شاعر بررسی می شود و از آنجا که سید جعفر، شاعری شیعی است، بخشی از تحقیق نیز به موضوع شیعه اختصاص می یابد. سپس زندگانی شاعر از ولادت تا وفات و اغراض مختلف شعری او مورد بررسی قرار می گیرد و نمونه هایی از اشعار او به همراه ترجمه آورده می شود. یکی از بهترین و شیواترین سروده های او که بسیاری از عاشقان شعر و ادب اهل بیت آن را در سینه سپرده اند دو قصیده معروفی است که یکی از آن دو قصیده در منقبت امام عصر (عج) و قصیده دیگر در مدح حضرت ابوالفضل العباس (ع) است که جوانب مختلف این دو قصیده همراه با ترجمه آنها نیز در این تحقیق مورد بررسی قرار می گیرد.

مقدمه

عنوان تحقیقی که پیش روی شماست، بررسی زندگی ادبی سید جعفر حلی شاعر شیعی عرب، می باشد. وی در ادبیات عرب بسیار توانا بود. آنها که درک صحبت او کرده اند، وی را از مهمترین پایه های نهضت ادبی عرب در آغاز قرن بیستم میلادی دانسته اند و او را در طول نیم قرن یکی از چهره های درخشان شعر عراق برشمرده اند. در این تحقیق سعی می شود به این سؤال پاسخ داده شود که سید جعفر چقدر در معرفی اهل بیت موفق بوده و در تحقق این هدف چه راهی را طی کرده است؟

اهمیت موضوع

انتخاب این موضوع، به عنوان موضوع تحقیق از جهت زیر برای اینجانب دارای اهمیت است:

در مورد زندگی و اشعار این فقیه و شاعر بزرگ، به صورت پراکنده در کتاب های چندی، مطالبی وجود دارد و لیکن هیچ یک نتوانسته اند حق مطلب را در مورد این شاعر شیعه و این عالم بزرگ ادا کنند و این شخصیت برای دانش پژوهان چندان شناخته شده نیست و از آنجا که تقریباً همه منابع موجود درباره زندگی این شاعر به زبان عربی هستند، فارسی زبانان نیز از شناخت چنین شخصیت برجسته ادبی محروم مانده اند، در حالیکه معرفی این شخصیت و آثار او برای اهل علم و ادب بسیار مفید و مورد استفاده خواهد بود.

با توجه به اینکه این شخصیت برجسته ادبی از شاعران عرب زبان شیعی است، وظیفه ما به عنوان دانشجویان شیعه که در رشته زبان و ادبیات عرب تحصیل می کنیم، این است که هر چه بیشتر در معرفی چنین شخصیت هایی که عمر خود را در راه خدمت به دین و اعتقادات قلبی خود سپری کرده اند و از افتخارات علم و ادب شیعه هستند، بکوشیم و با بررسی آثار و اشعار اینگونه نوابغ، هر چه بیشتر به معرفی شیعه و بیان مظلومیت آنها در طول تاریخ برآیم.

اهداف تحقیق

از جمله اهداف این تحقیق، آشنایی با اشعار این شاعر بزرگ و بررسی برخی از اشعارش از دیگر اهداف این تحقیق است. از آنجا که سید جعفر حلی از شعرای شیعه زبان عربی و مداح اهل بیت است و شیعیان نیز همیشه در طول تاریخ مظلوم واقع شده اند، در این تحقیق سعی شده است تا از خلال اشعار این شاعر، این قشر مظلوم تاریخ، معرفی شوند و حق آنان در حد توان ادا شود. همچنین با مطالعه اشعار او می توانیم به توانایی های شگرف او در زمینه سرودن شعر بخصوص اشعار مذهبی و دینی در مدح و رثای اهل بیت علیهم السلام و عشق شدید او به خاندان عصمت و طهارت پی ببریم.

پیشینه تحقیق :

با مراجعه به سازمان اطلاعات و مدارک علمی ایران که وابسته به وزارت علوم- تحقیقات و فناوری است و در واقع پایگاه نگهداری همه تحقیقات و مقاله ها و پایان نامه های موجود در سطح کشور می باشد، متوجه شدم که درباره سید جعفر حلی و اشعار او، هیچگونه تحقیق دانشگاهی تاکنون صورت نگرفته است.

ساختار تحقیق

تحقیق حاضر در پنج فصل به شرح زیر سامان یافته است:

۱- بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی و ادبی- فرهنگی دوران زندگی شاعر: در این فصل، ابتدا به اوضاع سیاسی عراق در نیمه اول قرن بیستم پرداخته شده است، سپس تصویری از جامعه عراق در این قرن ارائه شده و در نهایت اوضاع ادبی عراق، بخصوص شهر نجف که محل رشد و نمو و تحصیل شاعر است به تصویر کشیده شده است.

۲- شیعه و شعر شیعی: از آنجا که سید جعفر حلی، شاعری شیعی است، در این فصل سعی شده که به این قشر مظلوم تاریخ پرداخته شود. این فصل با معنای لغوی و اصطلاحی شیعه آغاز می شود، سپس بحثی درباره تاریخ پیدایش شیعه مطرح می شود و نظرات مختلف در این

زمینه ارائه می گردد. در ادامه، بعضی از فرقه های شیعه معرفی می شوند و در نهایت با سخنی درباره شعر شیعی، این فصل به پایان می رسد.

۳- سید جعفر حلّی: این فصل به بررسی زندگی شاعر از ولادت تا وفات، اختصاص یافته و در آن به موضوعات متنوعی چون خاندان شاعر، تحصیلات و جایگاه علمی، تألیفات، اساتید، صفات و اخلاق و شعر و ادب شاعر اشاره شده است.

۴- مهمترین اغراض شعری سید جعفر حلّی: در این فصل ضمن ارائه تعریفی از اغراض مختلف شعری که شاعر در آنها به سرودن اشعارش پرداخته، برخی از اشعار شاعر در اغراض مختلف شعر او به همراه ترجمه و به عنوان نمونه ذکر شده است. با مطالعه اشعار شاعر در این فصل، می توان به جایگاه اهل بیت در فکر و دل این شاعر متعهد پی برد.

۵- بررسی دو قصیده معروف شاعر درباره امام زمان و حضرت ابوالفضل (علیهما السلام): در این فصل دو قصیده مشهور که سبب شهرت سید جعفر حلّی نیز گشته مورد بررسی قرار گرفته است. ترجمه، نکات بلاغی و ادبی، بررسی موضوعات مطرح شده در این دو قصیده مواردی هستند که در این فصل مورد توجه قرار گرفته اند.

اینجانب برای تحقیق پیرامون این موضوع و پی بردن به اطلاعات موجود در منابع مختلف، به کتابخانه های بسیاری مراجعه کردم. از کتابخانه گروه عربی و کتابخانه دانشکده شروع کردم و در ادامه تحقیقاتم به کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه بنیاد دائرة المعارف اسلامی، کتابخانه مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، کتابخانه دانشگاه تهران، کتابخانه دانشگاه تربیت مدرس و کتابخانه آیت الله مرعشی در قم، مراجعه کردم و از منابع غنی موجود در این کتابخانه ها بهره بردم. در اینجا لازم می دانم به اسامی تعدادی از این کتابها و نویسندگان آنها که در نگارش این تحقیق از آنها استفاده شده است، اشاره کنم:

در مورد موضوع شیعه از کتاب هایی چون فضائل الشيعة از ابن بابويه قمی، دائرة المعارف الإسلامية الشيعية از حسن الامين، الشيعة و التشيع از سید محمدباقر الحکیم، الفهرست از ابن ندیم، کتاب العين از خليل بن احمد الفراهيدي، الملل و النحل از الشهرستاني، تاريخ الشيعة از محمد حسين المظفری و بسیاری از کتاب های مهم دیگر استفاده شده است.

در مورد سید جعفر حلّی نیز کتاب هایی چون شعراء الغري از علی خاقانی، اعيان الشيعة از محسن الامين، ادب الطف از جواد شير، الطليعة من شعراء الشيعة از محمد السماوی، ديوان

خود شاعر معروف به "سحر بابل و سجع بلابل" و بسیاری از کتاب های مهم دیگر استفاده شده است و اشعار سید جعفر حلّی از دیوان خود شاعر انتخاب شده است.

علی رغم جستجوی بسیار، دست نیافتن به بعضی از کتاب ها که می توانست در انجام این تحقیق، مفید و مورد استفاده باشد، از جمله مشکلات این کار تحقیقی بود.

بعد از گردآوری اطلاعات از کتاب های متعدد در راستای موضوعات تحقیق، به دسته بندی اطلاعات جمع آوری شده پرداختم و شروع به نگارش تحقیق نمودم و در حین نگارش نیز با مراجعه به کتابخانه های مختلف و استفاده از منابع موجود در آنها در جهت غنا بخشیدن به تحقیق خود تلاش می کردم.

فصل اول

بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی و ادبی - فرهنگی

دوران زندگی شاعر

اوضاع سیاسی عراق

سال ۱۷۶۴م بریتانیا نخستین کشور اروپایی بود که اجازه تأسیس یک دفتر تجاری در بصره را از سلطان عثمانی گرفت. سپس دفتر نمایندگی دائمی انگلیس در بغداد شروع به کار کرد. سال ۱۸۳۲ یک پایگاه نظامی دریایی در دهانه شط العرب و یک پایگاه دیگر در کویت، توسط انگلستان گشایش یافت. چند سال بعد سفارت بریتانیا در بغداد شروع به کار کرد. موقعیت عراق به دلیل واقع شدن در سر راه بازرگانی غرب به سمت هند، برای انگلیس از اهمیت خاصی برخوردار بود. گذشته از اینکه عراق، درگیر جنبش‌های داخلی بود، در خارج نیز دولت قدرتمند و تازه نفس آلمان با برقراری روابط دوستانه با سلطان عثمانی، امتیاز کشیدن خط آهن برلن - بغداد - بصره را کسب کرد. این امتیاز با سیاست استعماری انگلیس در منطقه سازگار نبود. مخصوصاً اینکه آلمان روز به روز بر قدرت و توسعه فعالیت‌های بازرگانی خود در خاورمیانه می‌افزود. با شروع جنگ جهانی اول و پیشروی سریع آلمان در جبهه‌های مختلف جنگ اروپا، دولت انگلیس در اواخر سال ۱۹۱۴م (۱۳۳۲ق) تصمیم حمله به عراق گرفت و نیروهای اشغالگر که از قبل در بحرین آماده شده بودند، از راه تنگه فاو به عراق حمله کردند. با وجود اینکه عشایر مسلمان این کشور به حکم فتوای آیت الله یزدی به نیروهای تجاوزگر حمله بردند و حتی در یکی از حملات خویش با کمک ارتش عثمانی توانستند بیش از ۱۳ هزار نفر از نیروهای انگلیسی را تسلیم کنند، جریانات بعدی که عموماً ناشی از عدم شرکت فعالانه نیروهای عثمانی و بعضی از سران عشایر در امر دفاع، به تحریک عوامل نفوذی انگلستان در بین آنان بود، باعث شد که شهرهای عراق یکی پس از دیگری اشغال شود تا اینکه سرانجام در اواسط سال ۱۹۱۷م (۱۳۳۵ق) بغداد نیز تصرف شد و تا اواخر سال ۱۹۱۸ تمام عراق به اشغال نیروهای انگلیسی درآمد. در نتیجه سرزمین‌های عراق، فلسطین و ماورای اردن، تحت قیمومیت انگلیس و سوریه و لبنان تحت قیمومیت فرانسه قرار گرفت. فیصل، پادشاه دست‌نشانده انگلیس بر بخش شرقی سوریه، از تاریخ تصویب قیمومیت، شدیداً زیر فشار فرانسه قرار گرفت و ناچار شد سوریه را ترک کند. فیصل، تحت حمایت لندن به پادشاهی عراق منصوب شد. پادشاهی فیصل طی یک همه‌پرسی در ۲۳ اوت ۱۹۲۱ م (۱۳۳۹ق) رسمیت ملی یافت و ۹۶ درصد مردم به فیصل رأی مثبت دادند. او از این تاریخ به عنوان پادشاه عراق، بر تخت نشست و در این مرحله، عراق به عنوان یک کشور تحت قیمومیت بریتانیا در جهان عرب شناخته شد.^۱ استعمارگران بریتانیا که به پایدارماندن تجاوزشان در این پهنه از دیدگاه اقتصادی و استراتژیک اهمیت بسیاری می‌دادند، توانستند چندین منطقه را که دولت‌های همسایه، ادعای مالکیتش را داشتند به عراق ببیوندند. پیمان انگلیس-عراق که در ۱۰

^۱ بیگدلی، علی، تاریخ سیاسی و اقتصادی عراق، ص ۲۷.

اکتبر ۱۹۲۲ به امضا رسید، وابستگی عراق به انگلیس را چهره ای قانونی بخشید، زیرا بی پرده گفته بود که دولت عراق باید رهنمودهای نماینده بلند پایه بریتانیا را درباره مسائل مالی و بین المللی اجرا کند و آشکار کرده بود که انگلستان نیروهای خود را در عراق نگه خواهد داشت.^۱

پس از امضاء پیمان، مقدمات انتخابات مجلس مؤسسان برای نوشتن قانون اساسی و تصویب آن فراهم گردید. ولی روحانیت موضع گرفت و چون چهره فیصل کاملاً شناخته شده بود، علیه او به پا خاست. آیت الله اصفهانی طی فتوایی تحریم انتخابات را اعلام کرد و مردم نیز از این فتوا پیروی کرده، با اعتصاب و تظاهرات، مخالفت خود را با آن اعلام کردند. استعمار انگلیس نیز فعالیت هایی از جمله حملات تبلیغاتی گسترده بر علیه دخالت روحانیت در سیاست بعد از اعلام فتاوی روحانیت مبنی بر تحریم انتخابات، دستگیری و تبعید رهبران مردم و تأسیس احزاب ملی گرای منطقه ای در عراق بر علیه مسلمانان آغاز کرد. به این ترتیب در جوی که از نتایج اقدامات بالا حاصل شده بود، پیمان انگلیس - عراق در اواسط سال ۱۹۲۴م تصویب شد و مجلس مؤسسان به دنبال آن، قانون اساسی را از تصویب خود گذراند. توده مردم همچنان به اعتراضات خود نسبت به حضور انگلستان در عراق ادامه می دادند، در نتیجه در اواخر ژوئن ۱۹۳۰ قراردادی برای مدت ۲۵ سال به جای پیمان ۱۹۲۲، بین عراق و انگلستان به امضا رسید که هدف ظاهریش پایان بخشیدن به قیمومیت انگلیس بر عراق و اعطای استقلال به این کشور بود. طبق این پیمان انگلستان متعهد شد، عضویت عراق را نیز در مجمع ملل تقاضا کند و عراق نیز باید کلیه تجهیزات نظامی و مستشاران خود را از انگلیس تأمین نماید و در صورت جنگ انگلیس با هر کشور دیگر، با حداکثر امکانات به کمک آن بشتابد. در این رابطه مجمع ملل نیز در سال ۱۹۳۲م استقلال عراق را به رسمیت شناخت و عضویت آن را پذیرفت. البته این پیمان در آوریل ۱۹۵۵ با به پایان رسیدن مدت قرارداد، لغو گردید.^۲

در ۸ سپتامبر ۱۹۳۳ اعلام شد که فیصل در گذشته است. بعداً فاش گردید که فیصل به وسیله تزریق یک آمپول زیر جلدی به وضع مشکوکی به قتل رسیده است. بعد از مرگ فیصل اول، فرزندش ملک غازی به سلطنت رسید. در زمان سلطنت کوتاه ملک غازی که از هر گونه قدرت سیاسی محروم بود، گروهی از تیولداران ناتوانی یاسین حلمی پاشا هاشمی به ملک غازی شکایت کردند و غازی جانب آنان را گرفت. حکمت سلیمان با کسب حمایت بعضی گروه های سیاسی و مقامات نظامی از جمله ژنرال بکر صدقی برای انجام یک کودتا علیه یاسین هاشمی وارد مذاکره شد. در ۲۹ اکتبر ۱۹۳۶ نیروی تحت فرماندهی صدقی، بغداد را محاصره کرد و به ملک غازی

^۱ - گروه نویسندگان آکادمی علوم شوروی، تاریخ معاصر کشورهای عربی، مترجم: دکتر محمدحسین روحانی، انتشارات توس، چاپ دوم ۱۳۱۷، ص ۱۲۷.

^۲ - شورای نویسندگان، تاریخ سیاسی عراق، صص ۴۸-۴۴.

هشدار داد، حلمی را از کار برکنار کند و حکمت سلیمان را به جای او نخست وزیر کند که ملک غازی پذیرفت. مداخله نظامیان که با کودتای بکر صدقی در سال ۱۹۳۶م آغاز شد و با تلاش رشید عالی در سال ۱۹۴۱م (۱۳۶۰ق) به اوج خود رسید، نشانگر اولین مورد ورود بخش نظامیان طبقه متوسط به محافل حاکم بود. به دنبال مرگ غازی در سال ۱۹۳۹م، فرزند جوانش فیصل دوم به تخت نشست و عمویش عبدالله نیابت سلطنت را تا سال ۱۹۵۳ به عهده گرفت و نوری سعید، خود را به عنوان نخست وزیر معرفی کرد. در این دوره نیز امپریالیسم انگلیس امتیازات بیشتری در عراق کسب نمود. این سال ها مصادف بود با مهاجرت صهیونیست ها به فلسطین که منجر به تأسیس رژیم اشغالگر اسرائیل شد و فیصل در نتیجه مذاکره و همکاری اش با بریتانیا در این زمینه خشم ملت و ارتش را برانگیخت.^۱

ملک فیصل دوم که در ماه مه ۱۹۵۳ به سن رشد رسیده بود تاجگذاری کرد و رسماً پادشاه عراق شد، ولی عملاً قدرت در دست نوری سعید و عبدالله بود. نوری سعید تصمیم گرفت که دو تیپ را به فرماندهی سرتیپ عبدالکریم قاسم، فرمانده تیپ ۱۹ مقیم در خانقین و سرهنگ عبدالسلام محمد عارف، فرمانده تیپ بیستم زرهی مقیم در پادگان الرشید و معاون ضد اطلاعات را در شب چهاردهم ژوئیه از طریق بغداد عازم اردن نماید. این دو تیپ با کودتای سحرگاه ۱۴ ژوئیه از طریق بغداد عازم اردن نماید. این دو تیپ با کودتای سحرگاه ۱۴ ژوئیه ۱۹۵۸م (۱۳۷۷ق) با کشتار خاندان سلطنتی و نوری سعید به عمر حکومت ۳۷ ساله سلطنتی پایان دادند.^۲

اوضاع اجتماعی عراق

تا اوایل قرن نوزدهم، جامعه شهری عراق تقریباً از تأثیرات غربی برکنار ماند بود؛ هیچ آشنایی با دنیای خارج نداشت و زندگی به همان کندی گذشته پیش می رفت. شیوه های سنتی مرسوم بود و روابط زندگی در تمام زمینه ها بر مبنای اسلام بود. نفوذ مفاهیم و فعالیت های غربی که در کشورهای شرق مدیترانه به تدریج انجام شد، در عراق به نسبت ناگهانی بود. اندیشه ها و پدیده های غربی از طریق ارتش جدید به کشور وارد شد؛ ارتشی با افسران اروپایی مآبش که خیلی زود دکترها، مهندسان و همه اعضای افندی های غربی مآب را در پی خود کشاند. پست و تلگراف، تجارت و سرمایه گذاری خارجی کم کم به کار افتادند. این تأثیرات تا سال ۱۹۰۰ یک جامعه شهری در عراق بوجود آورد که از زندگی پیشین بسیار فاصله داشت. سوادآموزی عمومیت

^۱ - بیگدلی، علی، تاریخ سیاسی و اقتصادی عراق، صص ۳۱ و ۳۲.
^۲ - www.sharghnewspaper.com

یافته بود، در رفتار شخصی و اجتماعی تغییراتی ظاهر شده بود، اقلیت فزاینده ای از لباس اروپایی استفاده می کردند، تعداد طبقه ثروتمند مثل خود دارایی آنان افزایش می یافت و راه های تازه ای برای هزینه کردن پیدا می شد. رهبری اجتماعی، همچنان بر مبنای پدرسالاری یا دولتمداری استوار بود. طبقه روشنفکر چندان زیاد نبودند، اما در میان گروه هایی که پیوسته بر تعداد آنها افزوده می شد، تسلیم محض سابق جای خود را به ابراز نارضایتی و طرح مسائل اجتماعی می داد. نسبت به علم و دانش جدید، اعتماد فوق العاده ای احساس می شد. علم مجموعه ای از فرمول ها تلقی می شد که اثرات معجزه آسایی دارند. بجز در جایی که دل بستگی به اسلام ناب و موقوفاتش مطرح بود، نشانه هایی به چشم می خورد که از کمبودهایی برای این دین و استادانش حکایت میکرد اما این امر هنوز از تغییر ناگهانی آراء و گرایش به الحاد خیلی فاصله داشت، حتی تحول یافتگان نیز معیارهای قدیمی رفتار خود را ترک نکرده بود. پیشرفت اجتماعی، هیچ تحول داخلی پایداری را نشان نمی داد. هیچ بخشی از جمعیت در پی آن نبود و با هیچ ابتکار ذهنی هم مطابق نبود. در این میان کاملاً آشکار بود که جامعه عراق با تمام شایستگی ها و موهبت های انسانی و اجتماعی اعضایش دستخوش مصیبت های جدی است. موهوم پرستی فوق العاده رواج داشت و با زنان همانند موجوداتی پست رفتار می شد. به سبب بی کفایتی مانند جنایات و بقایای تعصبی آزاردهنده که در سختی ها متوجه اقلیت ها بود امنیت حتی در شهرها وجود نداشت. چهار پنجم جمعیت دچار سوء تغذیه شدند. نسبت مرگ و میر کودکان به بیشترین رقم در دنیا می رسید. بسیاری از بیماری ها به سبب معالجه نشدن همه گیر بودند و روی هم رفته نژادی از لحاظ جسمی متوسط و پست بوجود آورده بودند. امراضی مثل بیماری های مالاریا، تب ناشی از حشرات صحرائی، انگل های خون آشام، تیفوس، آبله، بیماری های مقاربتی و وبا نیز شایع بود. بدتر از همه اینها بلای فقر بود که تنها با تغییرات بنیادین در تمام زمینه های اقتصادی کشور امکان داشت برطرف شود.^۱

افت تولید کشاورزی که کمی قبل از جنگ جهانی آشکار شده بود به رکودی دردناک انجامید زیرا قطع پیوندهای بازرگانی میان عراق و کشورهای همسایه باعث کمبود مواد خام لازم برای سازمان های صنعتی و پیشه وران محلی گشته بود. بهای کالاها میان ۳۰۰ تا ۵۰۰ درصد افزایش یافت. مالیات در سرزمینهای اشغالی بوسیله ارتش انگلستان، نزدیک به ۲۵۰ درصد یا بیش از آن افزایش یافت. دادن استقلال ظاهری به عراق، همزمان با بحران اقتصاد جهانی در سالهای ۱۹۲۹ تا ۱۹۳۳ (بیش از همه در کشورهای سرمایه داری) بود که بهای فرآورده بنیادی عراق (خرما) را به نصف کاهش داد. بهای غله، پشم و دیگر فرآورده های دامی و کشاورزی هم، چندان

^۱ - همزلی لانگریک، استیون، عراق ۱۹۵۰-۱۹۰۰ تاریخ سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، مترجم: علی درویش، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول ۱۳۷۶، صص ۴۹-۴۶.

از این گرانتر نبود. بر اثر بحران اقتصادی، نه تنها هیچ زمین کشاورزی تازه ای به زیر کشت نیامد بلکه زارعان ناگزیر شدند زمین و زن و زندگی را پشت سر گذارند و برای پیدا کردن لقمه ای نان، یکایک و گروه گروه سر به شهرهای بدتر از بیابان بگذارند.^۱

اختلافات مذهبی و نژادی از قدیم در عراق وجود داشته است و همه استعمارگران در طول تاریخ بخصوص انگلیسی ها، از این اختلافات حداکثر استفاده را برده اند. از نظر مذهبی، اکثریت مردم عراق مسلمان هستند و اقلیت هایی از مسیحیان، یهودیان و صابنه نیز در این کشور زندگی می کنند. مسلمانان به دو بخش عمده شیعه مذهب (اکثریت) و سنی مذهب (حنفی، مالکی، حنبلی و شافعی) تقسیم می شوند که از ۴ نژاد (ملیت) موجود در عراق، عموم اعراب، کردها و ترکمن ها به مذهب تسنن و ایرانی ها و عده ای از اعراب به مذهب تشیع معتقد هستند. این تقسیم بندی مذهبی- نژادی به هنگام اشغال این کشور توسط انگلستان در عمل باعث بوجود آمدن دو طبقه خاص سیاسی در عراق گردیده بود:

الف- طبقه غیر روحانی (افندی ها) که کارمندان بلند پایه افسران این طبقه اکثراً پیرو مذهب تسنن بودند و خود را روشنفکرانی می دانستند که وظیفه داشتند رهبری سیاسی مردم را به عهده بگیرند، در حالیکه در حقیقت این عده غریزدگانی بودند که به علت دنباله روی همیشگی از منافع شخصی خود (و نه مصالح مردم) طرفدار سنتی قدرتمندان (اعم از عثمانی ها و انگلیسی ها) بودند. چنانکه تقریباً همه رهبران احزاب ملی گرا، بسیاری از شیوخ عشایر که در مقابل مردم از استعمار حمایت می کردند و رهبران اقلیت های مذهبی که طبعاً طرفدار انگلستان بودند، از این طبقه به شمار می رفتند. نکته قابل تأسف این بود که اکثریت مردم سنی مذهب عراق به پیروی از چنین رهبرانی، نقشی منفی و یا بی تفاوت در مقابل استعمارگران ایفا می کردند.

ب- طبقه روحانیت و طرفداران آنها که افراد این طبقه، اغلب روحانیون و پیروان صادق آنها در شهرهای کربلا، نجف، کاظمین و سامرا بودند و عموماً از نظر اجتماعی، سیاسی در مقابل طبقه افندی ها موضعی خاص اتخاذ می کردند و با وجود اینکه اکثریت آنان شیعه بودند از نظر سیاسی آنچنان عمل می کردند که عده ای از سران عشایر غیرشیعه و مردم سنی مذهب را هم به خود جلب نمودند. رهبران این طبقه به علت اینکه به طور کلی از دولت، مستقل بودند و حتی مخارج آنان از راه خمس و زکات فراهم می شد با آزادی عمل کامل در مقابل دولتمردان رفتار می کردند و همیشه مخالف سیاست های فاسد عثمانی ها و مخصوصاً انگلیسی ها بودند.^۲

^۱ - گروه نویسندگان آکادمی علوم شوری، تاریخ معاصر کشورهای عربی، صص ۱۴۲-۱۳۳.
^۲ - شورای نویسندگان، تاریخ سیاسی عراق صص ۲۱ و ۲۲.

علما و مرجعیت اعلی در زمینه نفوذ و قدرت دینی و اجتماعی شان مستقل از حاکمیت دولت عمل می کردند، به این اعتبار که رهبر دینی با نفوذی در میان شیعیان عراق و در جهان اسلام و حافظان شریعت اسلام و مذهب شیعه هستند. این موقعیت، حق دخالت را در مسائل شرعی و امور روزمره که شیعیان با آن مواجه می شدند به آنان می داد و گاهی هم نقش رهبری سیاسی و یا نظامی را نیز برعهده داشتند. علمای شیعه عراق برخی از قیام های کشاورزان و یا عشایر و یا حتی شورش مردم در برخی از شهرها بخصوص در نجف و کربلا بر علیه دولت را نیز مورد تأیید و حمایت خود قرار می دادند.^۱

اوضاع ادبی - فرهنگی عراق

ادب شناسان معاصر، آغاز دوره ادبیات عربی را از تاریخ حمله ناپلئون به مصر در سال ۱۷۹۸م می دانند که با در نظر گرفتن مشخصات سیر ادبیات و تحولات آن در مدت تقریباً دو قرن، شایسته است که این دوره به مراحل زیر تقسیم گردد:

۱- مرحله اول از سال ۱۷۹۸م (۱۲۱۳ق) تا سال ۱۹۰۰م (۱۳۱۸ق)

۲- مرحله دوم از سال ۱۹۰۰م (۱۳۱۸ق) تا سال ۱۹۴۵م (۱۳۶۴ق)

۳- مرحله سوم از سال ۱۹۴۵م (۱۳۶۴ق) تا امروز.

سبک شعر در مرحله اول، سبک کلاسیک و تقلید از قدیم است. در مرحله سوم، شعر در مرحله حساسی قرار گرفت. شعرای این مرحله دعوت خود را برای شورش علیه بند و اسارت، ظلم و فشار و رهایی از شیوه های کلاسیک در همه چیز ابرار داشتند. اما در مرحله دوم که مورد نظر ماست و شاعر ما در این دوره می زیسته است، شعرا تلاش خود را بر اساس ادبیات قدیم و کلاسیک با موضوعات و اندیشه های نوین پیوند می دادند. رهاوردهای غربی در قالب عربی فصیح و زبان متین در مناسبت هایی سروده می شدند و بدون وحدت موضوعی یا هدف مشترکی در دیوانی جمع می شدند. از دیگر شعرای این دوره جمیل صدقی الزهاوی، معروف عبدالغنی الرصافی، عبدالمحسن کاظمی، محمود سامی البارودی و ... می باشند.^۲

^۱ . الرهیمی، عبدالحلیم، تاریخ جنبش اسلامی در عراق ۱۹۲۴-۱۹۰۰، مترجم: جعفر دلشاد، انتشارات چهارباغ، چاپ اول، ۱۳۸۰، ص ۴۸

^۲ . دیوسر، محمدرضا، سیری در شعر معاصر عرب، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، ص ۹